

Grace Davie: *The Sociology of Religion*. Sage, Los Angeles – London 2007, 283 s.

Málokdo dnes již pochybuje, že náboženství v celosvětovém měřítku opět vstoupilo do veřejné sféry, médií, politiky a dalších oblastí. Jak už na počátku devadesátých let napsal francouzský politolog Gilles Kepel, Bůh se nám „pomstil“ – sekularizaci začala vyvažovat desekularizace a sociální diferenciaci holistické snahy o nalezení jednoty, přičemž tyto procesy se uplatňují i v hodně protinábožensky orientované západní Evropě, o zbytku světa nemluvě. Znamená to, že je třeba odvrhnout veškeré dosavadní teoretické myšlení o náboženství, jež některé formy sekularizace a diferenciaci nacházelo už v evropském středověku? Implantovat religiozitu jako důležitou kategorii ekonomie, politologie, mediálních studií a podobně?

Najdou se akademici, kteří se těmito cestami vydávají, je však otázkou, nenahrazují-li pouze jeden extrém – téměř absolutní nezáměr moderních společenských věd o náboženství – druhým, stejně jednostranným. Náboženstvím je třeba rozumět a k tomuto poznání nestačí sledování novinového zpravodajství a matné vzpomínky na vlastní religiozitu v dětství. Je třeba odstranit „odloučení a odtržení“ sociologie náboženství od obecné sociologie, o kterém hovořil James Beckford, protože jedno nejde bez druhého a současné projevy (staro-)nové religiozity přímo vyzývají k adekvátnímu sociologickému studiu. Třeba i proto, že sama sociologie náboženství nadlouho selhávala a nebyla schopna pochopit současné nebo nedávno minulé náboženské procesy. Proto nijak

nepřekvapuje, že i v Evropě se v poslední době náboženská studia dostávají do popředí a *Sociologie náboženství* exeterké profesorky Grace Davieové byla dlouho očekávána. Nedávná předsedkyně příslušného komitétu Mezinárodní sociologické asociace, jež má za sebou několik skvělých a vysoce citovaných knih, přitáhla pozornost už dopředu.

Davieová svoji knihu rozdělila na dvě části. Prvních pět kapitol pojednává teoretické a metodologické otázky subdisciplíny, pak následuje výklad některých klíčových otázek současnosti – mainstreamových a minoritních náboženství, fundamentalismu, globalizace a náboženské každodennosti. I když je tento výběr nutně subjektivní a omezený rozsahem knihy, právě z nich můžeme poznat, jak dalece sociologie náboženství odstoupila od někdejšího paradigmatu „sociologie farnosti“, které bylo jen rubovou stranou sekularizační teorie, a dotýká se témat daleko přesahujících rovinu marginalizovaného podoboru, čemuž odpovídá i bohatá žen citované současné literatury. Tím spíš, že ani při výkladu základů oboru Davieová nezůstala věrná pouhému „převyprávění klasiků“.

Kromě takřka povinného „marxování, durkheimování, weberování a simmelování“, které je snad až příliš krátké a tudíž velice zjednodušující, Davieová věnuje pozornost především velice rozdílným „národním“ sociologickým školám, jejichž diferenciaci spojuje s odlišným institucionálním fungováním náboženství v jednotlivých zemích, a problému (ne)existence) překladů. Ukazuje, že pro sociologii náboženství nebyl důležitý jen francouzský a německý mainstream, pokračující po druhé světové válce ve Spojených stá-

tech, ale i řada méně známých škol, jejichž význam je odkrýván teprve v současnosti – kromě francouzské katolické *sociologie religieuse* autorka uvádí kanadská, německá a východoevropská studia, jež by šlo dále doplnit (přínejmenším) o skandinávské a italské badatele. Tyto společné základy, respektive jejich svrchu zmíněná redukovaná podoba, však byly rozvíjeny dvojím rozdílným způsobem. V (západní) Evropě převládla sekularizační teze, zatímco pro Spojené státy má dnes podobný význam mnohem mladší teorie racionální (náboženské) volby.

Diskrepance mezi náboženským vývojem na obou březích Atlantiku ve druhé polovině 20. století a odpovídající nezájem o rozvíjení sociologie náboženství autorku vede k přijetí Eisenstadtovy koncepce mnoha modernit. Evropská osvícenská ideologie, která předpokládala automatickou sekularizaci v důsledku modernizačních procesů, přestává být „jedinou možnou“ interpretací, stejně jako západní Evropa přestala být „vzorem“ pro vývoj jiných kultur. Závěry, které z toho plynou, sice nejsou nijak zvlášť nové, umožňují však adekvátněji pochopit silné i slabé stránky obou dominantních paradigmat sociologie náboženství, včetně nebezpečí plynoucích z jejich přílišné generalizace.

I zde však recenzent může vznést kritické námitky. Teorie racionální volby je skutečně relativně mladá, tak mladá, že většina americké sociologie ještě před několika dekády také patřila do „sekularizačního tábora“, a naopak v současných diskusích bychom měli slyšet mnohem víc hlasů než jen (teoretiky racionální volby namnoze uměle vytvořenou) opozici mezi „starým“ a „novým“, tedy jejich vlastním

paradigmatem. Zjednodušování, které je vlastní celé posuzované knize, je zkrátka příliš značné a projevuje se i v následující kapitole o zdrojích a metodách sociologie náboženství. Davieová interpretuje dosavadní badání sice kriticky, ale jen nedostatečně, protože jí vlastně neslouží než jako odrazový můstek k prezentaci vlastních, ne vždy obecně sdílených názorů. To sice lze po právu cenit, je však otázkou, patřili-li tento způsob práce do prolegomenálních knih.

Typickým příkladem, jímž již přistupujeme k druhé části *Sociologie náboženství*, je popis západoevropské ne/náboženské situace jako „víry bez přináležení“, „zástupné“ funkce náboženství a důsledků celospolečenského (postmoderního) posunu od závazku ke spotřebě, což jsou témata dobře známá z dřívějších knih britské socioložky. Ačkoli jde o přístup, který je osobně blízký i autorovi této recenze, neznamená to jeho obecné přijetí a bylo by třeba dát slovo také jeho kritikům, ať už z řad „pohrobků sekularismu“ (Steve Bruce) nebo teoretiků racionální volby. Je příliš jednostranné, kritizujeme-li americké sociology za vnášení apriorních (ekonomistických a náboženských) hledisek do vědy, aniž bychom jim dali možnost obrany a blíže vysvětlili jejich pozice.

V tomto případě jde například o to, že zatímco teorie racionální volby (zde ve shodě se sekularisty) odsuzuje „zástupnou“ funkci náboženství jako odklon od religiozity, Davieová ji naopak cení a soudí, že takto lidová religiozita z velké části fungovala vlastně vždy. Máme však na takové *hodnocení* právo a nakolik odráží skutečný stav, minulý i současný? Nejde jen o jakousi podobně aprioristickou obranu – ať už proto, že potřebujeme „doká-

zat“ existenci evropské religiozity či si udržet/nově získat zdroje, které z toho plynou pro náš obor? Naopak lze ocenit, že Davieová (a většina současných sociologů) už dobře ví, že dřívější zájem o nová náboženská hnutí naprosto neodpovídal jejich skutečnému významu a namnoze byl i politicky (případně církevně) ovlivněný, a mnohem důležitějšími současnými náboženskými menšinami, které by měly být studovány, jsou imigrantské *faith communities* a vztah majority k nim.

Jedna z nejlépe zpracovaných kapitol je věnována fundamentalismu, který Davieová jednak chápe jako bytostně pozdně moderní fenomén, ačkoli se sám odvolává na své údajné dávnověké kořeny, a za druhé vztahuje na mnohem širší oblast, než je náboženství. Eisenstadtova studie o „jakobínské dimenzi modernity“ jí umožňuje vidět fundamentalistické rysy v osvícenských ideologiích pokroku a sekularismu a podobné dimenze podle ní mají také (například) některá hnutí na obranu práv zvířat nebo určité typy feminismu. „Ohromný nárůst nejistoty v pozdně moderním či postmoderním světě [vytváří] situaci, v níž náboženská hnutí nejsou jedinými, která podlehla fundamentalistickým tendencím“ (s. 199) – důležitější závěr než pošklevování se některým upřílišněnostem radikálních představitelk *gender studies*, jehož jsme také svědky, je nicméně v pochopení pozdně moderní dediferenciace. Náboženství i další symbolické výklady světa si dnes (opět) nárokuje holistický význam a zároveň je nelze studovat bez přihlídnutí k širším společenským souvislostem. Zde snad mohou připomenout starší důraz též autorky, že zájem a participace na organizovaných formách náboženství v Evropě

upadal stejně jako účast v odborech, politických stranách a zájmových sdruženích, jinak řečeno, že tzv. sekularizace byla projevem mnohem obecnější tendence, která s náboženstvím jako takovým neměla co do činění.

Z podobných velice aktuálních perspektiv Davieová přistupuje i k dalším tématům, jako je globalizace a transnacionální fungování velkých náboženství, včetně signifikantních posunů mezi „Severem“ a „Jihem“, nebo nově zvýznamněné fenomény náboženské každodennosti vedoucí k rekonceptualizaci vzájemných vlivů demografických charakteristik a religiozity či etablování *death studies*, které dnes už vlastně tvoří subdisciplínu o sobě. Z makrosociologického hlediska je přitom nejvýznamnější poznání, že v současné (západní) Evropě etablované církve fungují prostřednictvím dvou odlišných a ne vždy slučitelných modů: „první z nich se orientuje na narození a křest a rychle se mění ... jde o model volby. Druhý se vztahuje ke smrti ... a ukazuje přetrvávání zástupné [funkce] náboženství“ (s. 242). Tím je rozšířeno tvrzení francouzské socioložky Danièle Hervieu-Légerové, mimochoodem úzké spolupracovnice Grace Davieové, že dvěmi stranami moderní religiozity jsou „konvertité“ a „poutníci“ – ti, již se k religiozitě přiklonili volbou, a ti, pro které představuje jakousi poslední záchranu, znovu však připomeňme, že ani v jednom případě nemusí jít jen o tradiční, substantiálně definovaná náboženství.

Všechna naznačená témata a perspektivy ukazují klady i nedostatky *Sociologie náboženství*. Nedlouhá kniha otvírá obzory, které současná sociologie náboženství poskytuje, referuje o významných monografiích i projektech a neostýchá se ukázat

partikulární postoje své autorky a v neposlední řadě tvoří dobře promyšlený a vzájemně provázaný celek. Přesně takto by měly vypadat skvělé vysokoškolské přednášky sociologie náboženství, přednášky studentům, kteří už z tohoto oboru leccos vědí a četli klasické práce, na které se pouze (z určitého úhlu pohledu) odkazuje. Má tak ale vypadat úvodní kniha? Není příliš jednostranná, i když se na první pohled tváří opačně? Druhá, související, výtka spočívá v tom, že pro sociologa, který soustavně sleduje aktuální vývoj oboru a práce Grace Davieové zvláště, její *Sociologie náboženství* vlastně nepřináší mnoho nového. Podstatné části knihy již byly vydány časopisecky nebo v monografiích autorky, aniž by dlouho očekávaná publikace přinesla nějakou inovativní syntézu – anebo šlo o skutečný úvod do disciplíny.

V souvislosti s touto knihou však stojí za zmínku ještě jedna věc týkající se českého prostředí. Naše sociologie náboženství je relativně mladá, po roce 1989 nemohla (a namnoze ani nechtěla) navázat na tradici marxistického „vědeckého ateismu“ a vzhledem k institucionálním omezením se rozvíjí dost nedostatečně. Srovnáme-li však některé její výsledky s dílem Grace Davieové, které patří mezi oborovou špičku ve světovém měřítku, není se až tolik za co stydět. Příkladem mohou být britskou socioložkou připomínaná studia smrti a souvisejících fenoménů, jimž se soustavně věnuje Olga Nešporová, která také českou vědu opakovaně reprezentovala na klíčové konferenci *Death, Dying & Disposal*, nebo podnět, aby se „energický a jazykovými znalostmi obdařený doktorand“ vydal etnograficky studovat pouť do Santiaga de Compostela, jejíž „obnova“ tvoří

jeden z nejzajímavějších příkladů současné evropské religiozity (s. 125). Posledně uvedenému tématu se totiž věnovala Kateřina Vrbová ve své *bakalářské* práci na Fakultě humanitních studií UK s výsledky vůbec ne špatnými. Co jsme ztratili v minulosti, zdá se být alespoň částečně nahrazeno, a proto si nelze než přát, aby naši sociologové náboženství rychle vstoupili do skutečně mezinárodních diskusí, přesahujících střeoevropské transformační předstírání vědy. Alespoň někteří z nich rozhodně mají co říci mnohem širšímu publiku.

Zdeněk R. Nešpor

I oni byli proti. Sborník z mezinárodní historické konference Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu. Muzeum města Ústí nad Labem + Albis international, Ústí nad Labem 2007, 452 s.

Sborník *I oni byli proti*, který vyšel v roce 2007 zásluhou Muzea města Ústí nad Labem a nakladatelství Albis international Kristiny Kaiserové, shrnuje průběh a výsledky konference se stejnojmenným názvem, která se v metropoli ústeckého kraje uskutečnila ve dnech 13. – 15. 11. 2006. Konala se v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacistů“.